

VELKÉ POSTAVY ČESKÝCH DĚJIN

KATEŘINA
CHARVÁTOVÁ

VÁCLAV II.
Král český a polský

Václav II.

VYŠEHRAĐ

VELKÉ
POSTAVY
ČESKÝCH
DĚJIN

KATEŘINA
CHARVÁTOVÁ

VÁCLAV II.
Král český a polský

Václav II.

Tato kniha vznikla jako součást řešení
Výzkumného záměru MSM 0021620827
České země uprostřed Evropy v minulosti a dnes,
jehož nositelem je Filozofická fakulta
Univerzity Karlovy v Praze.

Vyobrazení na s. 4:
Mladý Václav II. Detail pečeti z roku 1284.

Lektoroval prof. PhDr. Josef Žemlička, DrSc.

© Kateřina Charvátová, 2007
Typography © Michaela Blažejová, 2007

ISBN 978-80-7021-841-9

ÚVOD

Život Václava II., ačkoliv není prameny podložený zdaleka v té úplnosti, jak by si historik přál, představuje velké téma, jehož zpracování lze zasvětit celý život. To ale není můj případ. S postavou Václava II. jsem se setkala nejprve na okraji svého bádání věnovaného cisterciáckému řádu. Nelze se totiž zabývat cisterciáckým řádem v Čechách a s tímto panovníkem se minout. Postupně mne však začala lákat myšlenka věnovat se Václavu II. důkladněji, neboť čím více jsem ho poznávala, tím více mne mrzelo, že je jeho osobnost přes svou nespornou velikost stále ještě jen poměrně málo známa. A tak jsem se nakonec ujala úkolu, o kterém by se mi ještě před několika lety ani nesnilo.

Nezastírám, že tato práce v mnohém jde cestou, kterou již prošlapali moji předchůdci, kteří se Václavem II. a jeho dobou zabývali. Mám na mysli především díla Josefa Šusty a nověji též Vratislava Vanička, Josefa Žemličky, Libora Jana, ale i dalších badatelů, věnujících se době posledních Přemyslovců. Z těchto již prošlapaných stezek jsem vykročila zejména v pasážích vztahujících se k záležitostem rodinným, ať již se týkají doby Václavova dětství nebo jeho dospělosti. Zde mi byl značně platný seminář *České královny a kněžny*, který jsem před dvěma lety vedla na Pedagogické fakultě UK. Leccos nového může čtenář najít také v pojetí osobnosti Václava II. Pestrá výpověď pramenů o povaze a zvycích tohoto předposledního Přemyslovce odedávna lákala historiky k vlastní interpretaci. Ani já nejsem výjimkou. Pochopitelně též, i když v míře menší, než bych byla předpokládala, se do knihy promítly kontakty Václava II. s významnými představiteli cisterciáckého řádu, kteří patřili k okruhu jeho důvěrníků. Ze své předcházející práce jsem dále mohla s výhodou využít mnohaletý zájem o Petra Žitavského a *Zbraslavskou kroniku*.

Po mnoha úvahách o struktuře práce jsem se nakonec rozhodla pro verzi chronologickou, neboť si myslím, že nejlépe odpovídá tradičnímu poslání dějepisce jako vypravěče příběhů. Je to ovšem za cenu, že čtenář

se musí občas prokousat i tématy nedějovými. Tyto pasáže jsem se však snažila omezit na minimum, s tím, že interesovaní zájemci mohou najít poučení o hospodářském a správním vývoji Čech ve specializované literatuře. Stejně tak s ohledem na popularizační charakter knihy jsem dala přednost citacím z českého překladu *Zbraslavské kroniky* a nikoliv odkazům na latinskou edici.

Je mou milou povinností poděkovat všem, kdo mi při práci pomáhali. Můj dík patří především Daně Dvořáčkové – Malé z Historického ústavu AV ČR, jež četla knihu po jednotlivých kapitolách, jak vznikaly, a svými poznámkami mi otevírala nové možnosti pohledu na Václava II. a dobu, v níž žil. Stejně tak jsem zavázána Josefu Žemličkovi za přečtení již hotového rukopisu a lektorský posudek. Dále bych chtěla poděkovat kolegům z Wydziału historycznego Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznani za možnost studia polské literatury i za četné konzultace. S obrazovou přílohou mi velmi pomohli Vít Vlnas a Dušan Foltýn. Za stálou trpělivost jsem pak trvale zavázána svému manželovi, který s laskavostí sobě vlastní strávil půl roku s Václavem II.

V Praze 27. února 2007
Kateřina Charvátová

Neprávem opomíjená osobnost

*Slul Otokar a v plenkách lepší býval
Než s vousem Václav, jeho syn, jenž zase
Jen lenivost a neřest v sobě míval.*

DANTE ALIGHIERI, BOŽSKÁ KOMEDIE

Václav II., předposlední Přemyslovec na českém trůně, patří k neprávem opomíjeným postavám českého středověku. Panovník, který dosedl kromě českého i na polský královský trůn, bývá srovnáván se svým otcem Přemyslem Otakarem II. Vedle velkolepého a zářivého Přemyslova obrazu se tichý diplomat Václav jeví jako postava méně zajímavá a paradoxně i méně úspěšná. Přitom pravý opak je pravdou. Umíral-li Přemysl Otakar II. na Moravském poli poražen a zbaven všech svých územních výdobytků, Václavova smrt představovala odchod mocného panovníka, vládce dvou království disponujícího navíc nezměrným bohatstvím, jehož základ představovala Kutná Hora, chrličící denně na povrch země stříbro ze svých zdánlivě bezedných dolů.

Nálepka, kterou vtiskl Václavu II. jeho současník Dante Alighieri v *Božské komedii* a jež slouží jako motto této kapitoly¹, však českého krále provázela po staletí. Přitom Dante, hýřící odsudky podle svého politického přesvědčení, o Václavovi II. nejspíš mnoho nevěděl. Pro odsouzení českého krále stačilo zřejmě, že Přemyslovci v posledních letech Václavova života bojovali o vládu nad uherským královstvím s jeho oblíbencem, Karlem Robertem z Anjou. Dante však pravděpodobně znal také některé pověsti, které o Václavovi šířil Otokar Štýrský, oddaný stoupenec Albrechta Habsburského, či jiní reprezentanti habsburské propagandy.

Ještě pro otce české historiografie, Františka Palackého, představoval Václav II. panovníka slabého, který svých nesporných úspěchů dosáhl

pouze díky kutnohorskému stříbru *Věru, kdyby byl Václav zdědil jen trochu oné síly ducha, podnikavosti, chrabrosti a tížálosti, kterou vynikal otec jeho, byl by mohl v okolnostech a náhodách nadmíru příznivých i po celá tisíciletí se zřídka opakujících zříditi na východu Evropy říši nejmohutnější a povýšiti rod svůj mezi nejslavnější v dějinách světa.*² K tomuto odsudku se v době národního obrození s chutí přidávala německá literatura, která na Václavovi nacházela jen málo dobrého. Za všechny jmenujme Bertolda Bretholze, který pokládal Václava II. téměř za slaboduchého, v každém případě naprosto nesamostatného vladaře, zcela závislého na svých rádcích.³ Můžeme-li pochopit národnostně zabarvený pohled německy píšících autorů, hůře porozumíme historikům českým, pro něž Václav II., ač dosáhl dvojího královského titulu, nebyl postavou dostatečně zajímavou, aby se jím zabývali. Jan B. Novák postihl rozdíl-
nost přístupu historiků k vládě Přemysla II. a Václava II., když napsal, že *dějepisci vylíčili ve skvělou a tragickou osobu rytířského krále, přecházejí s patrnou únavou k vyprávění dějin za vlády jeho syna.*⁴

Ještě na jeden aspekt pohledu na Václava II. nesmíme zapomenout. Na vymření Přemyslovců v roce 1306. Skutečnost, že pouhý rok po Václavově skonu byl jeho syn zákeřně zavražděn, přemyslovská dynastie vymřela a veškeré úsilí, které Václav II. na vzestup českého království a postavení českého krále vynaložil, bylo zmařeno, jakoby znevažovalo Václava II. samého. Jakoby byl Václav II. za tento úpadek jakýmsi podivuhodným způsobem odpovědný. Anebo ještě jinak. Vzhledem k tomu, že většina Václavova díla velmi rychle po jeho smrti zanikla, jako by toto dílo ani nikdy neexistovalo.

Rehabilitaci Václava II. přinesla až doba kolem roku 1900. Vedle již citovaného Jana Bedřicha Nováka připomeňme Wacslawa Władiwoje Tomka,⁵ Jaroslava Golla,⁶ stejně jako předčasně zesnulého Miloše Vystyda,⁷ kteří všichni Václava II. ve svých dílech oceňovali a jeho úspěchy vyzdvihovali. Největ-

1. Václav II. se dvěma královskými korunami. Kresba z Jihlavského rukopisu Zbraslavské kroniky z konce 14. století odráží skutečnost, že Václav II. byl králem českým a polským. (Městský archiv Jihlava, fotografie Ústav dějin umění AV ČR – Prokop Paul.)

2. Václav II. z řady českých panovníků.
Mědiryt Georga de Groos. (Národní ga-
lerie, sign. R 42023.)

šího obhájce našel pak Václav II. v Josefu Šustovi. Šusta se osobností předposledního přemyslovského krále zabýval od svých mladých let a jeho době a dílu věnoval kromě časopiseckých studií také rozsáhlé pasáže ve svých syntetických pracích. Nejprve v knize *Poslední Přemyslovci a jejich dědictví 1300–1308* vydané roku 1926, poznovu pak ve svazku *Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví*, který vyšel v rámci tzv. Laichtrových Českých dějin v roce 1935.⁸ Šustovo dílo zůstává dodnes nepřekonané, a to nejen pro svou nespornou kvalitu, ale také proto, že po Šustovi se žádný z českých historiků postavou Václava II. tak systematicky a v plné šíři historiografického záběru nezabýval.

Nové historické směry, jež opanovaly po roce 1948 českou vědu, odklonily badatelský zájem k jiným tématům a trvalo mnoho desetiletí, než se dějepisce zabývající se středověkem opět vrátilo ke studiu společenských elit. V případě Václava II. přinesla zásadní změnu až 90. léta 20. století, kdy vznikly projekty nových syntéz českého středověku. V rámci Velkých dějin zemí Koruny české se vyličení doby posledních Přemyslovců ujal Vratislav Vaníček.⁹ Pro Vaníčka, akcentujícího ve svém pohledu na vývoj Českého království především roli šlechty a snažícího se tuto složku středověké české společnosti, jež byla předchozím bádáním

3. Václav II., jak si ho představoval přední představitel polské historické malby 19. století Jan Matejko (1838 až 1893).

také opomíjena, znovu uvést do středu historické pozornosti, nepředstavovala postava Václava II. základní téma, k němuž by upnul celý svůj zájem. I když Vaníček oceňuje Václavovu politiku a jeho přínos pro rozvoj státu, jeho osobností se příliš nezabývá. Druhá syntéza 13. století, tentokrát z pera Josefa Žemličky, dospěla zatím do své poloviny.¹⁰ Na dobu vlády Václava II. musíme teprve počkat. Žemličkovy nejnovější texty však naznačují, že rodící se portrét bude obohacen o mnohé dosud nestudované rysy, týkající se jak Václavova soukromého života, tak i jeho veřejného působení.¹¹

Václavem II. a jeho dobou se dlouhodobě zabývá Libor Jan,¹² který Václavu II. věnoval řadu studií. V loňském roce pak přistoupil k první monografii nazvané *Václav II. a struktury panovnické moci*.¹³ Zatímco uvedená kniha se zaměřuje především na vývoj vládních mechanismů v přemyslovském státě, další Janova práce, chystaná na nejbližší dobu, by měla být věnována životu a dílu Václava II.

A historiografie polská? Vždyť Václav II. byl nejen českým králem, ale od počátku 90. let 13. století také vládcem Malopolska a od roku 1300 korunovaným polským králem. Jak se k tomuto vládci českého původu

stavěla a staví polská literatura? Škála hodnocení Václava II. v polské historiografii je velmi široká a sahá od zcela negativního k výrazně pozitivnímu. Otázka ocenění vlády Václava II. není snadná, neboť zapadá do celého kontextu vývoje polského státu v procesu sjednocování a vzhledem k citlivosti tématu bývá často ovlivněna politickým či nacionálním úhlem pohledu. Polští historici se nejčastěji zabývali čtyřmi základními otázkami. Sledovali podíl Václava II. na znovusjednocení polského království, kladli si otázky po oprávněnosti Václavovy vlády v Polsku, po právních základech jeho moci v Malopolsku a Velkopolsku, dále se zabývali způsobem přemyslovské vlády a konečně se snažili zachytit význam české vlády v souvislosti s dalším sociálně-politickým vývojem polských zemí.

Většina polských historiků pozitivně hodnotila význam Václava II. pro obnovení polského státu, i když někteří z nich mu vyčítali, že jako vládce Malopolska a Velkopolska nepropojil správu těchto zemí v jeden celek. Nejednoznačně bylo hodnoceno sjednocení Polska pod českou vládou, které bylo někdy vnímáno jako připojení polských zemí k přemyslovskému státu a nahlíženo jako anexe. K tomuto názoru přispívala do značné míry skutečnost, že Václav II. do čela správních úřadů dosazoval především své krajany. Krajní stanovisko pak vnímalo Václavovu vládu jako antipolskou, zdůrazňujíc, že k ní došlo se souhlasem vládců Svaté říše římské. Někteří autoři též podtrhovali germanizační důsledky české správy Polska. Velké výhrady si Václav II. vysloužil postoupením Gdaňského Pomoří vládcům Branibor, které učinil na konci svého života v době zápasu s Albrechtem Habsburským. Pozitivně naopak bývá hodnoceno zavedení starostenských úřadů v Polsku, které se osvědčily i v pozdějších dobách, stejně jako měnová reforma, jež prospěla polské ekonomice. Téma však zdaleka není uzavřené. I v Polsku je slyšet volání po nové syntéze, jež by s větší objektivitou zhodnotila skutečné klady a zápory českého působení a Václavovy vlády v Polsku.¹⁴

Hovoříme o literatuře věnované Václavovi II. Alespoň několika slovy bychom však měli také zmínit pramennou základnu, z níž veškeré toto historické bádání vychází, a upozornit na její problematičnost. Historik zabývající se dobou Václava II. má k dispozici na jedné straně prameny diplomatické, především listiny a formulářové sbírky, na straně druhé prameny vyprávěcí, kroniky. Na rozdíl od statické výpovědi diplomatického materiálu informujícího nejčastěji o majetkových změnách, udělených privilegiích a politických smlouvách, bývá kronikářský obraz plný děje, nabízí plastičtější popis minulosti včetně vyličení charakterů jednajících postav. Naneštěstí však je tento obraz také mnohem subjektivnější.

Většina středověkých kronik vznikala účelově, převážně s cílem oslavit konkrétní osobu nebo určitý rod. I tam, kde kronikáři psali své kroniky zdánlivě bez bližšího vztahu k jednajícím osobám, nelze mít k jejich pohledu plnou důvěru, neboť hodnotící závěry, jež čtenářům předkládají, mohou být velmi subjektivní. Při práci s kronikami je proto nutná značná obezřetnost, a pokud to zachované písemnosti dovolují, důsledná pramenná kritika.

Dobu Václava II. nejpodrobněji popisuje *Zbraslavská kronika* (*Chronicon Aulae Regiae*) sepsaná přibližně v letech 1311–1339 v cisterciáckém klášteře Aula Regia na Zbraslavi.¹⁵ Zbraslavský klášter, nejslavnější církevní fundace Václava II., měl velmi blízko k pražskému královskému dvoru a autoři kroniky disponovali četnými informacemi týkajícími se krále Václava a jeho politiky. Na vzniku kroniky se podíleli dva autoři, oba po určité době opati ústavu Aula Regia. První část *Zbraslavské kroniky* (do roku 1296) napsal bývalý opat Ota, na ni navázal a své vylíčení až do roku 1338 dovedl Petr Žitavský, který též text jinak psaný v próze vyzdobil četnými verši. Nás však zajímá především životopis Václava II., který má v kronice své specifické místo. Právě vypsání života Václava II. bylo důvodem, proč zbraslavští cisterciáci začali své dílo psát. Autoři přistupovali k tomuto úkolu se snahou zakladatele svého kláštera oslavit, vypsát jeho zbožné činy a vylíčit jej jako světce. O této snaze svědčí zejména závěrečné pasáže věnované zázrakům, jež se v souvislosti se zesnulým panovníkem odehrály. Vzhledem k tomu, že životopis má jednoznačně hagiografický charakter, nelze vyloučit, že snad měl skutečně sloužit jako podklad pro zahájení kanonizačního procesu Václava II.

S ohledem na dobu vzniku *Zbraslavské kroniky* lze uvažovat o tom, že tento spis nevznikl jen z vůle vděčných mnichů vzpomínajících na svého dobrodince, ale že začal být psán na objednávku. Objednavatele či spíše objednavatelku kroniky, respektive pojednání o Václavu II., by pak bylo nejspíš možno hledat v české královně Elišce, manželce Jana Lucemburského a dceři kronikou oslavovaného Václava II. Eliška, vždy hrdá na svou přemyslovskou krev, měla trvalý zájem na oslavení rodu, z něhož pocházela. Z písemných pramenů je známo, že usilovala o kanonizaci Anežky Přemyslovny a lze si dobře představit, že toužila také po tom, aby byl za světce prohlášen i její otec.

Ve vidění autorů *Zbraslavské kroniky* vystupuje Václav II. jako jednoznačně kladný hrdina, kronikáři zdůrazňují panovníkovu zbožnost, jeho blízký vztah k církvi a bohabojné konání. Pokud se musí vyrovnávat s panovníkovými méně ušlechtilými skutky, činí tak někdy dosti komplikova-

nými konstrukty, vždy však tak, aby královým činům dodali zdání oprávněnosti. Na budoucím světě nesmí ulpět ani smítko zlé pověsti.¹⁶

Zcela jiný obraz Václava II. poskytuje druhá dobová kronika, *Ottokars Österreichische Reimchronik*, kterou napsal štýrský šlechtic Ottokar ouz der Geul.¹⁷ Kronika Otokara Štýrského zachycuje dějiny alpských zemí Rakous, Štýrska a Korutan od poloviny 13. století do doby kolem roku 1310. Na rozdíl od *Zbraslavské kroniky*, respektive její první části, jež má být poctou Václavu II., Otokar Štýrský ve svém díle oslavuje Habsburky a zdůvodňuje oprávněnost jejich vlády v těchto oblastech; Rudolf Habsburský i jeho syn Albrecht jsou předmětem obdivu a pisatelovy nejvyšší úcty. Vzhledem k rozložení politických sil pak nutně čeští králové, především Přemysl Otakar II., ale do jisté míry i Václav II., jako protihráči Habsburků představují hrdiny záporné, které se sluší náležitě očernit, či z jejich činů vybrat ty, jež budí co nejméně sympatií.

Dobová kronikářská svědectví tak líčí Václava II. zcela rozporuplně. Z pohledu *Zbraslavské kroniky* světec, v podání Otokara Štýrského poživavý usurpátor. Co se za tímto hodnocením skrývá? Popisuje každá z kronik jen tu část Václavovy osobnosti, která se jí hodí, a lze tedy soudit, že Václav II. byl člověkem rozmanitých povahových rysů, sahajících od hluboké zbožnosti na jedné straně až k bezmezné touze po moci, slávě a bohatství na straně druhé? Tímto způsobem je skutečně Václav II. většinou vnímán; jako neurotik s velmi protikladnými vlastnostmi. Člověk, jehož rozechvívala smyslnost stejně jako askeze, úzkostný tvor, který kompenzoval bujarý život svého přepychového dvora klášterním ústráním. Od extrému k extrému.

Není však toto vidění příliš závislé na doslovném přejímání výroků zmíněných kronikářů? Neměli bychom tak jako v některých sportech alespoň škrtnout nejvyšší a nejnižší známky, které od svých životopisců Václav II. dostal, u vědomí, že jeden spis úmyslně panovníka chválí a druhý úmyslně očerňuje? Panovníkův obraz by patrně nebyl tak dráždivě pestrý jako nyní, možná však, že by se nám podařilo více se přiblížit historické realitě.

I tak však nebude nikdy žádný obraz Václava II. skutečně historicky věrný. Ať již pro torzovitost pramenné základny, která historiky nutí k domodelování událostí, stejně jako k domýšlení příčin a souvislostí, jež jednotlivé známé historické skutečnosti propojovaly, nebo pro individuální přístup každého badatele. I při největší snaze o objektivitu nabízí historik čtenáři pouze svoje vidění popisované postavy, jež vychází z jeho osobního vnímání a hodnocení. Nepřímo ovlivněn je také svými odbor-

nými preferencemi, dejme tomu zvýšeným zájmem o některou část historického spektra – politické, kulturní, hospodářské či jinak viděné dějiny – díky čemuž klade větší důraz na určité aspekty zkoumané doby, kdežto jiné stojí na okraji jeho zájmu. Tak bychom mohli pokračovat dále. Připomenu však už jen jednu skutečnost, dobovou podmíněnost. Všichni jsme dětmi své doby, jež nás určitým způsobem formuje, a k níž historii, jíž se zabýváme, také vztahujeme. Ideály a hodnoty současnosti hledáme i v minulosti, ptáme se na historické kořeny současných problémů stejně jako úspěchů. Každý historický příběh je tak nutně odrazem dneška a do jisté míry i nás samých.

S těmito výhradami stran objektivity přistupme tedy nyní k příběhu Václavova života.

Dlouho očekávaný dědic (1271–1278)

*Král Václav zdědil vzácnosti
nejvyšší z Čech, kde na trůnu
Otakar nosil korunu*

ULRICH VON ETZENBACH, WILHELM VON WENDEN

Narození

Dne dvacátého sedmého září 1271 se na Pražském hradě narodilo dlouho očekávané dítě. Syn Přemysla Otakara II., krále českého, vévody rakouského a štyrského, markraběte moravského a odnedávna též pána Korutan a Kraňska. Kronikáři se o narození budoucího krále příliš nezajímali. *Zbraslavská kronika* uvádí pouze denní datum, kdy přišel na svět, *Druhé pokračování Kosmovy kroniky* zmiňuje, že se narodil na Pražském hradě v paláci českých králů, kde rodina Přemysla Otakara II. sídlila.¹⁸ Více však známo není. Popusťme tedy uzdu fantazii a popřejme si několik výjevů: Ztemnělá komnata s velkým dřevěným lůžkem, na kterém královna Kunhuta v bolestech očekává narození svého pátého dítěte. „Dva chlapci zemřeli, dvě dcerky žijí. Kéž by se narodil syn, kterého král i celá země tolik očekává!“ Kolem rodičky roj porodních bab a služek, těžké vůně bylinek, horko pozdního léta. Co je horší? Bolesti nebo obavy, zda se zas nenarodí děvče? Nezbyvá než se modlit ke svatému Václavovi, vždyť je předvečer jeho svátku, a doufat, že patron české země a věčný kníže Čechů nedopustí, aby jeho rod vymřel. Pak je najednou po všem. „Jaké štěstí! Bůh vyslyšel její prosby!“ Radostná zvěst se rychle šíří po hradě. Šťastný Přemysl se sklání nad dítětem a prosí Boha, aby čerstvě narozený syn přežil úskalí kojeneckého věku a nezemřel jako jeho starší bratři.

Ke křehkému chlapečkovi ležícímu v kolébce se upínají velké naděje. Má se stát otcovým nástupcem a vládcem jeho početných panství. Syn je v české královské rodině toužebně očekáván. Vždyť uplynulo již dvacet let od chvíle, kdy Přemysl Otakar zahájil své vítězné tažení evropskou politickou scénou, dvacet let, během nichž se stal nejmocnějším vládcem ve střední Evropě. Dvacet let úspěchů a územních zisků, ale také dvacet let čekání na dědice, kterého král stále neměl. A otázka nástupce se jevila nanejvýš významná, neboť Přemysl Otakar je jediným žijícím Přemyslovcem. Pokud by se mu nenarodil syn, tak také Přemyslovcem posledním a jím by slavný rod, jenž vládl českým zemím po čtyři století, vyhasl. Ještě včera se uvažovalo o tom, komu by měl Přemysl Otakar v případě smrti své země odkázat. Dnes však je všechno jinak. V kolébce leží královský princ, nová naděje svého rodu, Přemyslův syn a dědic.

Rodina Václava II.

Využijme této šťastné chvíle, abychom si představili rodiče a příbuzné malého prince. Václavův otec, Přemysl Otakar II., pochází z rodu českých králů. Narodil se jako druhorozený syn Václava I. snad v roce 1233 či kolem tohoto roku. Přesné datum jeho narození známo není. Byl-li přemyslovský původ po otci pro jeho politické působení cennou devizou, po své matce pocházel Přemysl z rodiny ještě vznešenější, totiž z císařskou korunou ozdobeného rodu Štaufů. Jeho matkou byla Kunhuta Štaufská, dcera římského krále Filipa Švábského a vnučka Fridricha Barbarossy. Přemysl se tak mohl počítat mezi potomky jednoho z největších císařů středověku, a tento fakt hrál v jeho životě významnou roli. Příslušnost ke štaufskému rozrodu povyšovala Přemysla nad většinu střeoevropských politiků, zároveň však byla brzdou některým jeho ambicím. S jistotou hrála roli v odmítání Přemysla jako případného kandidáta na úřad římského krále, neboť spolu s jeho osobními vlastnostmi dávala tušit, že by po vzoru svých předků vystupoval velmi rázně, což si vysoká šlechta a církevní hodnostáři, kteří o volbě rozhodovali, nepřáli, dávající přednost slabým panovníkům.

V dobách dětství však Přemyslova představitost patrně tak daleko nesahala. Vždyť byl druhorozeným synem a otcovy záměry se pojily se starším Vladislavem, pro kterého chystal nejen český trůn, ale také rakouské vévodství. Přemysl mohl reálně uvažovat o tom, že se stane

markrabím moravským, případně mohl svou budoucí kariéru v duchu spojovat s některým arcibiskupským stolcem ve střední Evropě. Náhlá a nečekaná bratrova smrt však uvolnila cestu princovým ambicím, které, jak se ukázalo, byly značné. Možná šlo o jeho nejvýznačnější vlastnost vůbec. Ambiciózní, schopný, rytířský, takový byl mladý Přemysl, a tak také zůstal vnímán po celý svůj život. Přemysl dobyvatel v paměti kronikářů i pozdějších literátů vytlačuje do pozadí Přemysla vladaře, správce a budovatele svých zemí. Snad jen touha dominovat nad šlechtou patří ještě do tohoto obrazu. A zlatem se třpytící královský dvůr, vizualizovaná královská moc, dosvědčující mimořádné postavení českého vládce, nejenom ve sféře politické, ale také v oblasti hmotných statků.

V roce 1271, kdy se Václav II. narodil, stál jeho otec, Přemysl Otakar II. na vrcholu politické moci.¹⁹ Plné dvě desítky let byl rakouským vévodou, osmnáct let vládl jako český král. Poprvé vstoupil do vysoké politiky po smrti svého staršího bratra Vladislava, který zemřel roku 1247, jen několik měsíců poté, co uzavřel sňatek s Gertrudou, dědičkou babenberských zemí, a byl zvolen rakouským vévodou. Zdrčený král Václav I., který Vladislavovi po léta připravoval dědictví po rodu Babenberků, se stáhl do ústraní svého loveckého hvozdu, kde se oddával žalu. Část české šlechty, nespokojená s vývojem situace, zvolila v roce 1248 mladého, tehdy asi patnáctiletého Přemysla, „mladším králem“, a ten se postavil do čela vzpoury proti vlastnímu otci. Zpočátku se vítězství klonilo na stranu Přemysla Otakara, postupem času však získala převahu strana „staršího krále“, která v létě 1249 zvítězila. Přemysl byl poražen, otec mu ponechal jen titul markraběte moravského, spoluvlády v Čechách se však ambiciózní princ musel vzdát.

Po této mladistvé prohře začala však politická hvězda Přemysla Otakara záhy stoupat. Babenberské dědictví, Rakousy a Štýrsko, zůstávaly stále ve hře. Od smrti posledního Babenberka, Fridricha II. Bojovného, který zemřel roku 1246, uplynulo sice již několik let, zatím se však nikdo na stolci rakouských vévodů dlouhodoběji neusadil. Zájemců bylo mnoho. Vedle českého státu usilovalo o zisk rakouských zemí především Bavorsko a Uhry, svůj vliv se však snažil prosadit také císař Fridrich II. z rodu Štaufů (1212–1250). Stranou nezůstávala ani kurie. Klíčovou roli pro zisk babenberských zemí hrálo tzv. *privilegium minus*, dokument vydaný roku 1156 císařem Fridrichem I. Barbarossou, který opravňoval dědit rakouskou vévodskou hodnost nejen v mužské, ale také v ženské linii. Pokud by neexistoval žádný dědic, bylo možno rakouské vévodství též odkázat. V roce 1245, v době, kdy bylo jasné, že Fridrich II. Bojovný je

5. Přemysl Otakar II. prožil značnou část svého života jako rytíř a válečník. Zadní strana královny pečeti z listiny z roku 1264. (Archiv Vyšší Brod, sign. 2/VII. Foto Hana Toušková.)

posledním Babenberkem, potvrdil privilegium minus císař Fridrich II., který je hodlal uplatnit ve prospěch svého rodu.²⁰

Když v roce 1246 bezdětný vévoda Fridrich II. Bojovný padl v boji, aniž by využil teoretické možnosti odkázat své panství, došlo na dědická práva Babenberkoven. Pozornost se obrátila ke dvěma žijícím členkám rodu: k neteři Fridricha II. Bojovného Gertrudě a k její tetě, Fridrichově sestře Markétě. Ačkoliv jejich práva neodpovídala zcela znění privilegia, které hovořilo pouze o přímých potomcích vládnoucího rodu a nikoli o sestřích či neteřích, byly jejich nároky uznány. V jednáních o zновуobsazení rakouského stolce sehrála hlavní roli kurie, která ve snaze zabránit císaři v dalším rozšíření vlivu dala přednost Gertrudě před Fridrichovou někdejší snachou Markétou. O Gertrudinou ruku se již delší čas vedl politický boj, z něhož vzešel vítězně český král, který prosadil sňatek Gertrudy se svým synem Vladislavem. Po Vladislavově náhlém skonu se zdála věc pro Přemyslovce prohraná. O manželství mezi Gertrudou a Přemyslem Otakarem nemohlo být řeči, neboť jako švagr a švagrová byli příbuznými v prvním stupni. A pro takový stupeň příbuzenství neexistoval dispens. Gertruda se roku 1248 vdala podruhé, a to za markraběte Heřmana Bádenského, který se však jako vládce Rakous nedokázal prosadit. Roku 1250 Heřman zemřel a krátce po něm skončil i Fridrich († 1251), syn Markéty Babenberské a Jindřicha Štaufského,²¹ mladistvý vnuk císaře

Fridricha II, jehož nároky se právě začaly zvažovat. Nedlouho před tím zemřel i sám císař. Uprázdňený politický prostor se snažila získat pro sebe česká strana, jež svou politickou i vojenskou aktivitou začala získávat převahu nad ostatními zájemci. V důsledku toho nabídla rakouská šlechta na podzim 1251 českému králi Václavu I. vládu nad babenberskými zeměmi. Václav I. tuto nabídku přijal, nikoliv však pro sebe, ale pro svého syna, Přemysla Otakara II. Ještě téhož roku Přemysl vtáhl do Vídně, kde dosáhl hodnosti vévody rakouského. Aby upevnil své nároky i po právní stránce, uzavřel poté sňatek s Markétou Babenberskou, jež začala být vzhledem ke stoupající neoblíbenosti Gertrudy jako dědička země upřednostňována. Věkem nerovné manželství osmnáctiletého Přemysla Otakara II. a asi padesátileté Markéty Babenberské mělo ryze politický charakter. Po svatbě uskutečněné v únoru 1252 předala Markéta Babenberská svému manželovi listiny, o které opírala své dědické nároky: *privilegium minus* a jeho potvrzení císařem Fridrichem II. z roku 1245.

Nedlouho po rakouských událostech čekalo Přemysla Otakara II. další povýšení. 22. září 1253 náhle zemřel český král Václav I. a Přemysl Otakar se jako jeho jediný syn a dědic ujal uprázdňeného trůnu. Vedle Moravy, kterou spravoval již od konce 40. let, získal nyní i vládu nad českým královstvím.

Zatímco v Praze bylo postavení Přemysla Otakara nesporné, prosazení české vlády v babenberských zemích se neobešlo bez dalších bojů. Své nároky vznášelo Bavorsko, stejně jako Uhry, a Přemysl si babenberské země musel vydobýt silou zbraní. Důležitého spojence našel ve vysokém bavorském kléru, který v Přemyslovi vítal schopného panovníka, jenž bude schopen zabezpečit v alpské oblasti klid a nerušenou držbu církevních zboží. Dlouhodobou oporu představovalo arcibiskupství salzburské, na straně českého krále se však často angažovali také biskupové z Řezna a Pasova.

Přemysl Otakar II. poměrně záhy upevnil své postavení ve vlastních Rakousích, zatímco Štýrsko se roku 1254 dostalo z větší části pod moc uherského krále. Definitivní vítězství přinesla Přemyslovi až bitva u Kreszenbrunnu, v níž v červenci 1260 porazil uherského krále Bélu IV. (1235–1270), a vydobyl si tak nárok na celé dědictví po Babenbercích.

Ačkoliv hlavní směr Přemyslova pronikání představovaly alpské země, pokoušel se hrát také kartu severovýchodní, hodlaje zapustit kořeny své moci i v těchto odlehlých oblastech. V letech 1254 a 1255 se vypravil na křížovou výpravu do pohanských Prus, vycházejí vstříc papeži a naléhavým prosbám řádu německých rytířů. Ve spojení s papežskou kurií pod-

nikl také druhé tažení do Pobaltí, které se uskutečnilo v letech 1267–1268. Cílem byla i tentokrát podpora řádu německých rytířů v Prusech, zároveň však Přemysl uvažoval také o vlastních územních ziscích na východě, především na Litvě. Velké naděje skládal zejména ve vznik arcibiskupství, které české země tolik postrádaly. Podle původních Přemyslových představ mělo být arcibiskupství založeno v Olomouci a měla pod něj spadat kromě Prahy také nově vytvořená biskupství v misijních oblastech východního Pobaltí. Papež Kliment IV. (1265–1268) však povýšení Olomouce na arcibiskupství zamítl. Zklamáný Přemysl, který se o tomto papežově rozhodnutí dověděl během výpravy, opustil zjara 1268 tažení a vrátil se do Čech, aby se severovýchodními plány již více nezabýval.

Po většinu své vlády zachovával Přemysl Otakar II. dobré vztahy s církví, především s papežským stolcem a kurií. Svou náklonnost nejvyšším představitelům církve osvědčil nejen uvedenými křížovými výpravami do oblasti pohanských Prusů a dalších národů Pobaltí, ale také součinností v dalších otázkách, jež se většinou dotýkaly říšské problematiky.

Svatá říše římská se během 13. století nacházela dlouhodobě v krizi. Ta vypukla po náhlé smrti císaře Jindřicha VI. roku 1197,²² kdy se rozpoutal dlouhodobý boj o trůn mezi představiteli rodů Štaufů a Welfů. Po dvou desetiletích sporů si nakonec vládu nad říší vydobyl Štauf Fridrich II. (vládl 1212–1250), jehož však jako krále sicilského poutaly politické zájmy více k záležitostem italským, nežli k oblastem severně od Alp. Politický vliv císaře v severních částech říše proto postupně slábl, značnou nezávislost si zde naopak vydobyli představitelé vysoké šlechty. Po dalším nečekaném úmrtí, jež postihlo Fridrichova mladého syna Konráda IV. (1250–1254), se ústřední moc v říši de facto rozpadla.

Již za života Fridricha II. papežství spolu s částí světských představitelů říše iniciovalo proti štaufským vládcům volbu protikrálů, volitelé však vybírali osobnosti slabé, jež neměly možnost se valně proti Fridrichovi II. či Konrádovi IV. prosadit.²³ Po smrti Konráda IV. (1254) byl jako vládce Svaté říše římské všemi stranami potvrzen protikrál Vilém Holandský (1247–1256), který poté „vládl“ až do roku 1256, kdy zahynul na válečném tažení. Posílení centrální vlády nepřinesla ani následující volba, jež se uskutečnila v roce 1257. Skončila totiž rozkolem, když jedna část voličů dala svůj hlas bratru anglického panovníka Jindřicha III., Richardu Cornwallskému (1257–1272), druhá pak kastilskému králi Alfonsovi X. Moudrému (1257–1275).²⁴ Opět, tak jako v předchozích volbách protikrálů, se potvrdila snaha představitelů říše upřednostňovat slabé kandidáty, kteří nebyli s to mít na vývoj v říši větší vliv.

Zastavme se na chvílku u volby z roku 1257, a to u její stránky organizační. Zatímco všech starších voleb římského krále se účastnilo větší množství oprávněných voličů, při volbě v roce 1257 se jejich počet poprvé omezil na pouhých sedm. Sbor sedmi kurfiřtů, nejvyšších církevních a světských představitelů, kteří jediní měli právo o nové hlavě Svaté říše římské rozhodovat, zůstal zachován i v budoucnosti. Vedle tří duchovních kurfiřtů – arcibiskupů mohučského, kolínského a trevírského, v něm zasedali také čtyři světští hodnostáři: král český, falckrabě rýnský, vévoda saský a vévoda braniborský. Změna volebních pravidel vynesla mezi světské velitele pouze představitele nejpřednějších říšských rodů – Přemyslovce, Wittelsbachy, Wettiny a Askánce. Možnost volit římského krále zvyšovala prestiž představitelů českého státu a dávala českým panovníkům příležitost výběr budoucí hlavy imperia výrazně ovlivňovat.

Volbou v roce 1257 začalo patnáctileté období dvojvládní, které bývá často označováno jako interregnum. Bezládní. Richard Cornwallský dosáhl sice ještě roku 1257 královské korunovace v Cáchách, na politické dění v zemi však měl jen minimální vliv. Jeho soupeř, Alfons Kastilský, do říše nikdy ani nevstoupil. Přemysl Otakar II. nejprve podporoval svého bratrance Alfonse Kastilského, později se však přiklonil na stranu Richardovu. Na počátku 60. let došlo ke sblížení Richarda Cornwallského s českým králem a podpora vyjadřovaná Přemyslem nezůstala bez odezvy. Richard Cornwallský udělil Přemyslu Otakarovi v léno Čechy a Moravu a postoupil mu také práva k dědictví nabytému v Rakousích a Štýrsku. V polovině 60. let pak ustavil Přemysla jako obránce korunního zboží v oblasti na východ od Rýna. Této své role Přemysl Otakar II. využil mimo jiné k tomu, aby si roku 1266 přisvojil Chebsko a připojil ho ke svým državám.

S neklidem sledoval Přemysl Otakar II. pokus mladičského Konradina,²⁵ syna Konráda IV., ujmout se dědictví po Štaufech. Konradinovo případné vítězství by patrně ohrozilo Přemyslovo dominantní postavení ve střední Evropě, stejně jako jeho vládu v bývalých babenberských zemích. Zejména, když předním Konradinovým straníkem byl Fridrich Bádenský, syn Gertrudy Babenberské a Heřmana Bádenského. Fridrich Bádenský svými nároky k babenberskému dědictví představoval pro českého krále vážného soupeře.²⁶ Z těchto důvodů stál Přemysl na straně Karla z Anjou²⁷, papežova chráněnce, který roku 1266 opanoval Sicílii. Do vlastních událostí však nezasahoval. Karel z Anjou se s Konradinem střetl v roce 1268 v bitvě u Tagliocozza, kde Konradin prohrál a svou prohru zaplatil životem, když jej dal Karel z Anjou v Neapoli popravit. S Ko-

6. Šedesátá léta 13. století přinesla otci Václava II., Přemyslu Otakaru II., velký vzestup. Pečeť Přemysla Otakara II. z roku 1264 zobrazuje na přední straně panovníka v majestátu s odznaky jeho královské moci. (Archiv Vyšší Brod, sign.2/VII. Foto Hana Toušková.)

nradinem zahynul na popravišti i syn Gertrudy Babenberské.²⁸ Ke změně vlády v říši ani v bývalých babenberských zemích nedošlo.

Roku 1269 Přemysl Otakar II. zaměřil svou pozornost opětně k alpským krajinám. Nejprve se angažoval v záležitosti svého příbuzného, církevního hodnostáře Filipa Sponheimského,²⁹ kterému se snažil dopomoci k hodnosti patriarchy aquilejského. Ač Filipa v jeho církevní kariéře podporoval dlouhodobě, tentokrát tak nečinil nezištně. Měl totiž zájem převzít po smrti Filipova staršího bratra, vévody Oldřicha,³⁰ sponheimské državy a stát se vévodou korutanským a pánem Kraňska, nazývaného v české literatuře někdy také Krajinou. Již v roce 1268 v tomto smyslu uzavřeli Oldřich Sponheimský a Přemysl Otakar II. v Poděbradech smlouvu. Bezdětný Oldřich v ní postupoval svá práva Přemyslovi, a to bez ohledu na nároky Filipa Sponheimského, který byl sice vysokým církevním hodnostářem, světu a světské moci se však rozhodně neuzavíral. Po Oldřichově smrti v roce 1269 začal Přemysl Otakar práva zaručená poděbradskou smlouvou uplatňovat. Vévodou korutanským se však prohlásil také Filip Sponheimský a ani jeden ze soupeřů nehodlal ze svých pozic ustoupit. Opět promluvily zbraně a znovu se prokázala síla Přemysla Otakara, jenž se roku 1270 prosadil nejprve v Kraňsku a vzápětí poté také v Korutanech. Filipovi nezbývalo, než zůstat pouze u svých církevních hodností. Přemyslova moc se rozepjala z alpského prostoru i na území

Apeninského poloostrova, když se mu podařilo jako nástupci Sponheimů vynutit si vládu také ve Vindické marce.

Na počátku 70. let 13. věku se nově začala vyvíjet také politika uherská. Mezi Přemyslem II. Otakarem a uherským králem Bélou IV. panovalo od roku 1260 příměří, jež bylo po bitvě u Kressenbrunnů sjednáno na dobu deseti let. Přátelské vztahy mezi oběma panovníky upevňoval manželský svazek Přemysla Otakara s Bělovou vnučkou Kunhutou, uzavřený v roce 1261. Po roce 1260 Přemysl pravidelně zasahoval do uherských záležitostí, dosti často na straně Bély IV. proti jeho synovi a budoucímu nástupci Štěpánovi (1270–1272). O povaze vztahů mezi Bělou, Štěpánem a Přemyslem svědčí skutečnost, že po smrti Bély IV. v roce 1270 uprchla před Štěpánem do Prahy oblíbená Bělova dcera Anna, matka české královny, která přišla na Přemyslův dvůr spolu s některými blízkými zesnulého krále z řad vysoké šlechty a do Čech přinesla i část uherského korunovačního pokladu. I když bylo příměří mezi Přemyslem a Štěpánem V. na podzim 1270 obnoveno, válka na sebe nenechala dlouho čekat. Vypukla ještě téhož roku útokem uherských vojsk na Rakousy a Štýrsko. Odvetná výprava Přemysla Otakara na jaře 1271 přinesla vítězství českým zbraním. Při mírových jednáních v červenci téhož roku uherský král uznal Přemyslova práva na Štýrsko, Korutany, Kraňsko i na Vindickou marku.

V roce 1271 sahala Přemyslova vláda od hřebenů Krkonoš po břehy Jadranu a král sám byl pokládán za nejmocnějšího muže střední Evropy. Sláva českého krále kolovala Evropou a lákala pod Přemyslovy praporece rytíře z mnoha zemí, stejně jako přiváděla na jeho dvůr četné diplomaty i urozené hosty. Lesk velkolepých hostin vábil básníky velebící panovníkovu slávu, ostentativně předváděné bohatství přitahovalo obchodníky, kteří usilovali o to stát se královými dodavateli.

Přes velké úspěchy však Přemysl stále ještě neměl nástupce, jemuž by vládu nad svým rozlehlým panstvím mohl předat. V dědické otázce si osud s Přemyslem dosti tvrdě zahrával. Nejprve jej donutil v zájmu legalizace českých zájmů v Rakousích a Štýrsku k formálnímu sňatku s dědičkou babenberských držav, Markétou. Osmnáctiletý Přemysl pojal roku 1252 za choť o více než třicet let starší Markétu, někdejší římskou královnu, vdovu po Jindřichovi Štaufském,³¹ která od smrti svého prvního muže žila v klášterním ústraní. Naděje na potomstvo, vzhledem k Markétinu věku, nebyla žádná. Přemysl však byl mlád a doufal, že časem se svého nástupce dočká.

Po osmi letech od uzavření sňatku, v roce 1260, podnikl v řešení dědické otázky první kroky. Požádal papeže Alexandra IV. o legitimizování

svých nemanželských potomků, které zplodil s Anežkou, zvanou Palcéřik, snad dcerou z předního rakouského rodu Kuenringů. Měl na mysli především svého syna Mikuláše, avšak ani osud dalších dvou dcer mu nebyl lhostejný. Papež se k Přemyslově prosbě postavil zvláštním způsobem. Všechny děti sice zbavil pohany nemanželského původu, v další listině, vydané 21. října 1260, však upřesnil, že ani Mikuláš ani jeho sestry nemají dědické nároky na český trůn.³²

Zklamáný Přemysl sáhl tehdy po krajním řešení, zrušení manželství s Markétou Babenberskou. Učinil tak patrně nerad, neboť Markétina práva představovala značnou oporu jeho nároků na babenberské dědictví. Nyní však neviděl jinou možnost. Postupoval velmi rychle a na stanovisko kurie se tentokráte neptal. Svě manželství dal prohlásit za neplatné, využiv záminky, že Markéta před uzavřením svého druhého sňatku složila řeholní sliby.

Na co asi jeho, nyní již bývalá, manželka myslela, když opouštěla pražský dvůr? Vnímala své spojení s přemyslovským rodem jako osudové? Vzpomínala na své mládí, kdy se stala nevěstou syna císaře Fridricha II. a budoucí císařovnou namísto Anežky Přemyslovny?³³ Které z nich přinesla tato změna více štěstí? Markétě, která se za Jindřicha Štaufského skutečně provdala, nebo Anežce, jež vstoupila do kláštera, kde v letech, o kterých vyprávíme, žila jako ctěná abatyše? Markétě jako by život vždy nabízel nadějeplnou budoucnost, kterou jí však nikdy nedopřál. Ani císařovnou se nestala. Její první manžel se zapletl do vzpoury proti vlastnímu otci, byl poražen a poté internován na jakémsi hradě v jižní Itálii. Fridrich II. jej zbavil nástupnického práva a za svého dědice určil mladšího syna Konráda. Markéta spolu s dětmi sdílela Jindřichovu internaci. Ten však ztrátu císařských nadějí neunesl a po několika letech spáchal sebevraždu. Ovdovělá Babenberkovna opustila světský život a vstoupila do kláštera. Její mladší syn Jindřich zemřel v útlém věku, o starším, Fridrichovi, se po smrti druhého muže Gertrudy Babenberské, který zesnul v roce 1250, krátce uvažovalo v souvislosti s rakouskými zeměmi jako o možném vévodovi. Fridrich však opustil tento svět na prahu dospělosti v roce 1251, dříve než mohl do bojů o země svých předků zasáhnout. Tehdy vzala na sebe postavení dědičky proti své neteři Gertrudě sama Markéta a o něco později přinesla Přemyslu Otakarovi práva k babenberským zemím jako věno. Hrdá Babenberkovna nyní opět odcházela do ústraní, aby uvolnila místo šťastnějším.³⁴

Krátce po svém rozchodu s Markétou uzavřel Přemysl Otakar druhé manželství. Již 25. října 1261 slavil sňatek s mladou, tehdy šestnáctiletou,

7. Tělo první manželky Přemysla Otakara II. Markéty Babenberské spočinulo v rodovém klášteře Babenberků, cisterciáckém opatství Lilienfeld v Dolním Rakousku. (Foto D. Foltýn.)

vnučkou Bély IV. Kunhutou. Dojednané manželské spojení tvořilo součást česko-uherských mírových dohod po bitvě u Kressenbrunnu a mělo být zárukou mírového urovnání. Svatební obřad se odehrál v Prešpurku (dnešní Bratislavě), zatímco následné slavnosti se konaly již na půdě Přemyslově, ve Vídni. Poté mladý pár odjel do Prahy, kde se záhy, již 25. prosince 1261, uskutečnila dlouho odkládaná Přemyslova, a nyní i Kunhutina, korunovace. Korunovační obřad provedl mohučský arcibiskup Werner za účasti šesti biskupů, *též v přítomnosti markrabi braniborského s manželkou, syny a dcerami, rovněž v přítomnosti knížat polských a jiných mnohých urozených, hrabat, purkrabí, županů a jiných cizinců i nescíslného množství Čechů. Těm všem řečený král připravil přeslavné hody po dva dny na poli zvaném Letná, které leží mezi vesnicemi Ovenec, Holešovice a Bubny, ve staveních k tomu slavnostně připravených.*³⁵ Český král však očekával od svého druhého manželského svazku především narození legálního potomka, syna a nástupce. Ani tentokrát mu však osud příliš nepřál. Na narození svého dědice měl čekat ještě téměř deset let.

Ve chvíli, kdy se král skláněl nad kolébkou, v níž spočíval maličký Václav, bylo Přemyslu Otakarovi již téměř čtyřicet let. Netušil, že právě dosáhl vrcholu svého života a že osud pro něj dále přichystal již jen politické prohry, ztrátu všech nově nabytých zemí a nakonec smrt na bitevním poli. V den, kdy se narodil jeho vytoužený syn, mu zbývalo necelých pět let života.

V souvislosti s narozením Václava II. se podívejme ještě letmo na další členy přemyslovského rodu, které mladý princ mohl za svého života poznat. Ze tří sourozenců Přemysla Otakara II. zůstávala naživu již jen jediná sestra. Téměř před čtvrt stoletím zemřel jeho starší bratr Vladislav, v předchozím roce odešla na onen svět mladší z jeho sester Anežka, choť míšeňského knížete Jindřicha Jasného. Jen Božena (Blažena, Beatrix) přivdaná do rodu braniborských Askánců, dosud žila. Božena se vdala roku 1243 za braniborského markraběte Otu III. a stala se matkou jeho četného potomstva. Zplodila čtyři syny a dvě dcery. V českých dějinách je nejznámější její syn Ota V. Dlouhý, který se stal po smrti Přemysla Otakara II. poručíkem nezletilého prince Václava a regentem Českého království. Přemyslovskou politikou se také mihla její dcera Kunhuta, kterou v roce 1264 Přemysl Otakar II. provdal za syna Bély IV. Bélu Mladšího. Nesmírně okázalá svatba, odehrávající se za účasti mnoha duchovních hodnostářů a představitelů předních středoevropských rodů, doprovázená rytířským turnajem a pasováním rytířů, demonstrovala tehdy mimořádné postavení Přemysla Otakara. Markraběnka Božena byla ještě naživu, když byl do její země v roce 1279 přivezen dědic českého trůnu Václav a pravděpodobně se zde s ním i setkávala. Zemřela v roce 1286 nebo 1290 a je pochována ve Vratislavi v klášteře klarisek.³⁶ Zatímco rodiče Přemysla Otakara již dávno spali svůj věčný sen v Anežském klášteře, zakladatelka tohoto řeholního domu, mladší sestra Václava I. Anežka Přemyslovna, se těšila dobrému fyzickému a duševnímu zdraví, a dál jako abatyše vedla svůj ústav. Václav II. se s ní jistě od nejútlejšího věku stýkal. Nelze vyloučit, že právě návštěvy v klášteře klarisek v něm probudily mimořádně hluboký vztah k církvi, který jej provázel po celý život. Možná, že rozhovory se starou abatyší na něj působily obdobně podmanivě jako na jeho starší sestru Kunhutu, která se roku 1277 rozhodla pro vstup do kláštera své pratety.

O Přemyslu Otakarovi a jeho příbuzenstvu jsme již hovořili dosti obšírně, řekněme pár slov také o matce čerstvě narozeného prince, královně Kunhutě. Nutno však podotknout, že paměť dějin není spravedlivá. Nejen, že z moře zapomnění vyzdvihuje pouze mocné, či jinak slavné, zatímco

o většině těch, kteří žili ve středověku, zcela mlčí, nerovnoměrně také zachovává zprávy o mužském a ženském pokolení. Zatímco činům králů patří mnoho pozornosti, po skutcích jejich žen zůstává zachována jen velmi mělká brázda. Královna Kunhuta představuje z tohoto obecného pohledu jistou výjimku, kterou si vydobyla svým postavením královny vdovy po smrti Přemysla Otakara II. a především pak svým milostným románem se Závišem z Falkenštejna. Do roku 1271 však o ní prameny zachovaly jen málo zpráv.

Kunhuta bývá v literatuře nejčastěji označována jako Kunhuta Uherská. Správnější by však patrně bylo Kunhuta Haličská, Černigovská, nebo případně Mačevská. Titulatura Uherská naznačuje její příslušnost k uherskému královskému rodu, v tomto případě rodu Arpádovců. Kunhuta však přímou členkou arpádovské rodiny nebyla. S Arpádovci byla spojena v ženské linii, jejím otcem však byl kníže Rostislav Michajlovič z rodu Rurikovců (* 1225?–1263). V době, kdy se Rostislav Michajlovič narodil, již neexistovala jednotná Kyjevská Rus, kdysi velký stát se rozpadl na dílčí knížectví, v nichž vládly jednotlivé linie Rurikovců. Rostislav Michajlovič pocházel z rodiny černigovských knížat, vládnoucích v Haliči.³⁷ Za tatarského vpádu na počátku 40. let 13. století však ze své vlasti uprchl a uchýlil se do Uher, které se staly jeho druhým domovem. Ve službách králi Bélovi IV. se osvědčil a postupoval proto úspěšně po žebříčku uherských úradů. Poté, co Béla IV. zřídil na území dnešního Srbska vévodství Mačvu s centrem v Bělehradě, ustanovil Rostislava Michajloviče mačevským bánem (knížetem). Později se Rostislav angažoval také v Bulharsku a mohl se pyšnit titulem bulharského cara.³⁸ V té době již Rostislava s uherským králem pojily i svazky příbuzenské, když získal ruku Bélovy nejmilejší dcery Anny (* 1226/1227 † po 1270). Z manželství Rostislava Michajloviče a Anny, uzavřeného v roce 1243, vzešlo pět dětí: dcery Kunhuta, Alžběta a Griffina, spolu s nimi pak synové Michal a Béla, nazývaný Béla Mačevský.

Budoucí česká královna Kunhuta se narodila asi v roce 1245, datum jejího narození, stejně jako v případě jejích sourozenců, není známé. Kunhuta spojovala ve svých žilách krev Rurikovců a Arpádovců. Z otcovy strany byla vnučkou světce, Tatary zavražděného sv. Michala, z matčiny strany uherského krále Bély IV. Po matce své matky byla dokonce potomkem nikájských císařů z byzantského rodu Laskarisů. Podle svědectví kronikářů měla být velmi krásná. S Kunhutou bývají nejčastěji spojována dvě epiteta, krásná a vášnivá, a obě bývají dávána do souvislosti s jejím pestrým rodovým zázemím.

Kunhutina sestra Alžběta (* ? † 1298) byla v mládí postupně krátce provdána za dva bulharské cary, Michala II. a Kolomana, kteří byli oba zavražděni. Většinu svého života pak prožila po boku uherského palatina. Starší z bratrů Michal (* ? † po 1268) získal po otci vládu v části Bosny. Podporoval Bélu IV. proti jeho synovi Štěpánovi, za což ho Štěpán v roce 1268 od vlády odstavil. Kunhutin mladší bratr, Béla Mačevský (* ? † 1272), se stal po otcově smrti vládcem v Mačvě. I když byl Arpádovcem pouze po přeslici, těšil se stejně jako jeho sourozenci podpoře svého děda, Bély IV. Postavení mladého Bély Mačevského nemohlo proto být bráno na lehkou váhu. Po smrti Bély IV. v roce 1270 a nástupu Štěpána V. zůstal na rozdíl od své matky, která prchla do Prahy, v Uhrách a králi Štěpánovi zachoval věrnost. Když o dva roky později Štěpán V. zemřel a v Uhrách nastaly spory o regentství, doplatil na své vysoké postavení a byl jako jeden z možných kandidátů zavražděn.³⁹

S Václavem II. se ze všech Kunhutinych sourozenců znala jen sestra Griffina (* ? † 1303–1309). V mládí se provdala za lenčického knížete Leška Černého z kujavské větve Piastovců, pozdějšího pána Krakovska a Sandoměrska. Když v roce 1288 ovdověla, upjala se bezdětná kněžna k jedinému synovi své sestry, Václavu II., kterému pomáhala v 90. letech při expanzi do jižního Polska a později, v letech 1300–1303, se stala společnicí a vychovatelkou jeho druhé choti, mladistvé Elišky Rejčky. Ještě o ní v následujícím vyprávění uslyšíme. V životě Václava II. sehrála závažnou roli a po dlouhá léta představovala jeho jediné pouto k rodině, z níž v mateřské linii vzešel. Griffina se dožila relativně vysokého věku, přežila Václava II., zemřela někdy mezi léty 1303 a 1309.

Není vyloučeno, že u kolébky Václava II. mohla stát jeho babička, mačevská kněžna Anna, jež přišla roku 1270 do Prahy na dvůr Přemysla Otakara II. a své dcery Kunhuty. Pak o ní zprávy mizí a neví se ani, kdy a kde skonala. Snad právě ona ho s matkou jako malého chovala a zpívala mu uherské písně. Kdo ví?

Sourozenci Václava II.

Manželství Přemysla Otakara II. a jeho druhé ženy bylo obdařeno pravděpodobně šesti potomky. Jako první přišla na svět Kunhuta, která se narodila v lednu 1265. Přemysl Otakar příchod své prvorozené dcery slavnostně uvítal. 2. února 1265 princeznu pokřtili hned tři biskupové, a to pražský, olomoucký a bamberský. Na křtiny byli pozváni také všichni

urození čeští, moravští a rakouští páni. Dle slov kronikáře *Toho dne týž král, maje na hlavě královskou korunu, přišel na procesí a vyslechl mši u oltáře svaté Marie v kostele pražském* (míněn katedrální kostel sv. Víta na Pražském hradě) *a po dva dny obědval s řečenými biskupy a urozenými řečených zemí v královské síni na hradě Pražském.*⁴⁰ Malá princezna získala při křtu jméno Kunhuta, a to jak po své babičce z otcovy strany Kunhutě Štaufské, tak také po své matce. Jméno Kunhuta patřilo k oblíbeným v královských kruzích, neboť šlo o jméno panovnické, připomínající sv. Kunhutu, manželku císaře Jindřicha II.

Právě pro Kunhutu si někdy ve druhé polovině 60. let Přemysl patrně vyžádal od německého krále Richarda Cornwallského listiny podobné rakouskému privilegii „minus“, jež umožňovaly v přemyslovských zemích dědické právo i ženám. O listině či listinách Richarda Cornwallského zaručujících dědická práva Přemyslovnám někteří historici pochybují, neboť se tyto dokumenty nedochovaly. Vzhledem k tomu, že Přemysl Otakar II. znal právní účinnost podobných písemností z osobní zkušenosti, lze předpokládat, že za situace, kdy neměl syna, ale pouze dceru, měl zájem dát si od panovníka, jenž byl ochoten vyhovět většině jeho přání, vyhotovit pro svou dceru podobné.⁴¹

Jak již víme, obdobná privilegia neopravňovala k vládě přímo samy dědičky, ale umožňovala převzít moc nad příslušnou zemí jejich manželům. Proto bylo velmi důležité, kdo se stane jejich manželem. O manželovi malé Kunhuty a o případném budoucím pánovi svých zemí začal Přemysl Otakar II. uvažovat již záhy po jejím narození. Jako snoubence, neboť malé děti nesměly uzavírat sňatky, ale mohly být od útlého věku zasňobovány, pro ni vybral vnuka míšeňského markraběte Jindřicha Jasného,⁴² jménem Fridrich, jenž byl později znám jako Fridrich Čacký (též Bojovný či Pokousaný).⁴³ Tento Fridrich z rodu Wettinů mohl mít ambice nejen jako budoucí český král, ale jeho původ jej opravňoval vztahovat ruce i po babenberském dědictví, neboť byl v ženské linii potomkem předposledního babenberského vévody Leopolda VI. a mohlo se o něm uvažovat i v souvislosti s eventuelní volbou římského krále pro příbuzenské svazky s rodem Štaufů. Záměr provdat Kunhutu za Fridricha Wettinského však skončil ve chvíli, kdy se narodil Václav II.

Druhá dcera Přemysla Otakara II. přišla na svět pátého září 1269. Jméno Anežka pravděpodobně dostala po své pratetě Anežce Přemyslovně, abatyši kláštera klarisek, těšící se v královské rodině značné úctě. Je dobře možné, že sv. Anežka držela svou malou jmenovkyni jako kmotra při křtu na ruce.

8. Manželství Přemysla Otakara II. a královny Kunhuty bylo obdařeno pravděpodobně šesti potomky. Úskali dětského věku překonali jen tři z nich. Princezny Kunhuty a Anežka spolu se svým mladším bratrem Václavem II. Přemysl II. Otakar a Kunhuta, olej Karla Javůrka. (Národní galerie, sign. inv. č. O 15643.)

Vedle dvou dcer se údajně královskému páru narodili také dva synové.⁴⁴ Jejich stopa v dějinách je však natolik nezřetelná, že někteří historici existenci obou princů zpochybňují a zprávu *Zbraslavské kroniky*, která jediná se o nich zmiňuje, pokládají za nevěrohodnou. Pokud princové skutečně přišli na svět, narodili se až po princezně Kunhutě, neboť ta byla prvorozeným dítětem královského páru. Poměrně dlouhý interval mezi narozením Kunhuty a druhé dcery Anežky, od ledna 1265 do září 1269, dovoluje klást narození obou chlapců do tohoto období. Vyloučit nemůžeme ani narození dvojčat, v přemyslovské rodině se dvojčata později vyskytovala, a to jak mezi dětmi Václava II., tak i později v rámci potomstva Elišky Přemyslovny. Vzhledem k tomu, že výskyt dvojčat představuje dědičnou dispozici, lze si je snadno představit již v generaci potomků Přemysla Otakara II. Není však také vyloučeno, že jeden z královských synů se narodil mezi léty 1265–1269 a druhý v roce 1270. V září 1271 však již s určitostí nežili a Václav II., který tehdy přišel na svět, zůstal jediným mužským potomkem Přemysla Otakara II. a Kunhuty.

Zatímco narození Kunhuty a Anežky zachytili doboví kronikáři, třetí dcera královského páru z písemných pramenů známa není. Jedinou stopu po jejím krátkém životě představuje náhrobek, respektive zlomek náhrobní desky, nalezený na přemyslovském pohřebišti v Anežském klášteře. Podle nápisu na desce, který opsal již v 17. století Bohuslav Balbín,

Je zřejmé, že Markéta, dcera krále Otakara zemřela 24. srpna 1277.⁴⁵ Kdy se narodila, nevíme. Vzhledem k tomu, že zemřela v dětském věku, byla nejspíš mladší sestrou Václava II. a posledním známým potomkem Přemysla Otakara II. a Kunhuty Uherské. Jejímu krátkému životu nepřímo nasvědčuje i skutečnost, že se její jméno v žádném klasickém písemném pramenu nezachovalo. Své jméno získala pravděpodobně po příbuzných z matčina rodu, mezi Přemyslovci se předtím jméno Markéta nepoužívalo. Ve 13. věku šlo o pojmenování velmi časté, takže roli mohla sehrát i popularita svíce, sv. Markéty, mimochodem příbuzné jak Přemysla Otakara II., tak i jeho choti Kunhuty. S menší pravděpodobností bychom mohli uvažovat o první ženě Přemysla Otakara, Markétě Babenberské. Obzvlášť pokud by se holčička narodila krátce po úmrtí rakouské vévodkyně.

Lze předpokládat, že Václav II. prožíval své rané dětství pospolu se svými staršími sestrami Kunhutou a Anežkou. Zda se jejich dětských her zúčastnila také Markéta, či zda zemřela ještě v kolébce, nevíme.

Vyloučit nemůžeme, že královna Kunhuta přivedla na svět ještě další děti, objevení neznámé dcery na základě náhrobku dovoluje s takovou eventualitou počítat. Zároveň nás upozorňuje na skutečnost, že ani v případě královských rodin nemusí být záznamy o potomcích úplné, a že bychom s tímto faktem měli počítat.

Proč Václav II.?

Je s podivem, že se narození syna Přemysla Otakara II. a budoucího dědice království odehrálo bez jakéhokoli zájmu kronikářů. Ani dobový pramen, *Druhé pokračování Kosmovy kroniky*, příchod Václava II. na svět nezaznamenal. Nikde se také nedočteme o křtu budoucího krále. Jaký to rozdíl ve srovnání s narozením nejstarší dcery velkého Přemysla, již bylo věnováno tolik pozornosti! Jediné zprávy, které máme, jsou mladšího původu, a v zásadě marginální. *Druhé pokračování Kosmovy kroniky* se v souvislosti se zajetím Václava na Bezdězu v roce 1279 zmiňuje o tom, že se mladý král narodil na Pražském hradě. Více prostoru věnuje Václavovu narození *Zbraslavská kronika*, která podává králův životopis a v takovém alespoň stručně uvedení hrdiny na scénu nemůže chybět. Kronika však vznikla až po smrti Václava II. a Ota Zbraslavský, autor této pasáže, patrně o králově narození mnoho nevěděl. Tyto neznalosti se odrážejí i v jeho textu.⁴⁶

Václav II. přišel na svět den před svátkem sv. Václava a jeho jménem byl také pokřtěn. O křtinách malého Václava se zprávy nedochovaly, můžeme si je pravděpodobně představovat obdobně slavnostní, jako byly křtiny princezny Kunhuty. *Zbraslavská kronika* uvádí, že *staří Čechové mívali ve zvyku z pocitu zbožné úcty dávat svým dětem jména svatých, o jejichž svátku se narodily*.⁴⁷ Zbožný kronikář se však mylí, alespoň pokud se jednalo o členy královské rodiny. V případě Václava II. se dal svěst shodou jeho data narození a svátku sv. Václava, ve skutečnosti však poslední Přemyslovci dávali synům výhradně jméno zemského patrona svatého Václava a jména svých předků, přemyslovských králů. Přemysl Otakar I. pojmenoval svého nejstaršího syna, jehož zplodil s Adlétou Mišeňskou, jménem prvního českého krále Vratislav. Poté, co se, již jako král, se svou první ženou rozvedl a děti z prvního manželství zapudil, dal pokřtít syna, kterého měl s Konstancií Uherskou, stejným jménem Vratislav, snad proto, aby vymazal vzpomínku na vyhnaného prvorozence.⁴⁸ Když tento druhý Vratislav zemřel, pojmenoval dalšího chlapce jménem zemského patrona a prapředka přemyslovského rodu sv. Václava, třetímu dal jméno po svém otci králi Vladislavovi I. a konečně nejmladšího nazval po sobě, totiž Přemysl. A se jmény Václav, Vladislav a Přemysl si vystačily další dvě generace Přemyslovců. Václav I. pokřtil své syny jmény Vladislav (po svém dědovi) a Přemysl (po svém otci), Přemysl II. pak svého jediného syna Václav (po svém otci). Ve jménu Václava II. se tak pojila připomínka jeho děda, krále Václava I., se svatováclavskou úctou.

Malý Václav však s jistotou nebyl vnímán jako Václav II. Byl princem Václavem a jednou se mohl stát nejspíše Václavem, šestým králem Čechů, případně Václavem, českým králem. Taková byla dobová zvyklost. Pro nás může být nezvyklá. Vzhledem k tomu, že od počátku 13. století se na královském trůnu střídali panovníci pouze dvou jmen – Přemysl, který býval pro neslovanské země označován také Otakar,⁴⁹ a Václav, bývá dnes zvykem odlišovat jednotlivé krále pořadovou číslicí: Přemysl Otakar I., Václav I., Přemysl Otakar II., Václav II. a Václav III. Po většinu 13. věku však panovníci sami sebe označovali podle toho, kolikátým českým králem se stali. Dostatečně zdůrazňovali skutečnost, že Přemyslovci získali titul dědičných králů. Tak Přemysl Otakar I. se zval třetí král Čechů,⁵⁰ Václav I. pak byl čtvrtým⁵¹ a Přemysl Otakar II. pátým králem Čechů (Čech).⁵²

Až Václav II. toto pravidlo porušil a začal se titulovat nikoliv Václav, šestý český král, ale Václav II., český král.⁵³ Z této změny jakoby zaznívala samozřejmost královského titulu. Nadále nebylo již nutno zdůrazňovat, kolikátým králem v Čechách se příslušný panovník stal, ale kolikátým

korunovaným nositelem daného jména je. Tato titulatura jakoby přestala hledět do minulosti, přestala vypočítávat předchozí české krále, ale obrátila svůj pohled kupředu, předjímalala další přemyslovské vládcy a snažila se číslování panovníků učinit přehlednějším.

Změny evropské politiky v letech 1272–1273

Zatím však budoucí král stále ještě leží v kolébce. Zůstává v opatrování matky a ženského personálu královského dvora, především chův a kojných. Brzy však přejde do péče vychovatelů, kteří jej poznenáhlu začnou připravovat na úkoly spojené s vážným úřadem panovníka.

O prvních letech Václavova života, šťastné fázi jeho dětství, kdy jej na Pražském hradě obklopovala milující rodina, nezůstaly v písemných pramenech žádné zmínky. Paměť zachovala jen jméno jeho chůvy Elišky, která patřila k personálu královského dvora snad již od Václavova útlého

věku a jež ho patrně později doprovázela i během pobytu v Braniborsku a Sasku. Mladý Václav se jí za péči a patrně i za lásku, kterou ho obklopovala, ihned po svém návratu do domoviny také náležitě odměnil. Je zajímavé, že listina o tom vydaná byla jedním z prvních dokumentů, které Václav po svém návratu do vlasti v roce 1283 vydal.⁵⁴

Zatímco mladý princ odrůstal dětským střevíčkům, politická situace v Evropě se postupně začala vyvíjet v neprospěch jeho otce, Přemysla Otakara. Nejprve zemřel Richard Cornwallský (2. dubna 1272) a jeho smrtí se otevřela otázka nové volby ve Svaté říši římské. Je otázkou, do jaké míry Přemysl Otakar o titul římského krále skutečně usiloval a jak mnoho po něm toužil. Podle písemných pramenů se o Přemyslu jako možném budoucím panovníkovi říše uvažovalo pouze v roce 1254, po smrti Konráda IV. Ani tehdy

9. Přemysl Otakar II. Kresba z Jihlavského rukopisu Zbraslavské kroniky z konce 14. století. (Městský archiv Jihlava, fotografie Ústav dějin umění AV ČR – Prokop Paul.)